

Adriana Dawid

Metody kształtowania postaw patriotycznych u młodzieży rodzimego pochodzenia na Śląsku Opolskim w latach 1950-1970

Pogranicze. Polish Borderland Studies 3/1, 69-82

2015

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Metody kształtowania postaw patriotycznych u młodzieży rodzimego pochodzenia na Śląsku Opolskim w latach 1950–1970

Adriana Dawid¹

Streszczenie:

Mieszkające w województwie opolskim dzieci i młodzież rodzimego pochodzenia były poddawane szczególnym zabiegom władz, które miały na celu ugruntowanie w nich postaw propolskich a wyrugowanie sympatii proniemieckich. W latach 1950–1970 zabiegano o eliminację wśród najmłodszych mieszkańców regionu języka niemieckiego w mowie i piśmie, niwelowano ślady tradycji i kultury niemieckiej w regionie, piętnowano postawy rewizjonistyczne. W zamian za to starano się o to by młodzież rodzimego pochodzenia poznała polski język, kulturę, historię oraz kształtowano u niej postawy patriotyczne oraz akceptację dla nowego ustroju i państwowości regionu. Zadania te realizowano przede wszystkim podczas edukacji szkolnej, w czasie zajęć pozalekcyjnych, a także poprzez działalność organizacji młodzieżowych, przy współpracy z organizacjami społecznymi i lokalnym aparatem partyjnym.

Słowa kluczowe:

Śląsk Opolski, młodzież, ludność autochtoniczna, edukacja, świadomość narodowa

Link do artykułu:

http://pogranicze.uni.opole.pl/biblioteka/docs/tom3/dawid_t3n1.pdf

Standard cytowania (APA):

Dawid, A. (2015). Metody kształtowania postaw patriotycznych u młodzieży rodzimego pochodzenia na Śląsku Opolskim w latach 1950-1970. *Pogranicze. Polish Borderlands Studies*, t. 3, nr 1, s. 69-82.

Utworzone w 1950 r. województwo opolskie nie było jednorodne pod względem narodowym. Na obszarze obejmującym powiaty: brzeski, głubczycki, grodkowski, kluczborski, kozielski, krapkowicki namysłowski, niemodliński, nyski, oleski, opolski, prudnicki, raciborski i strzelecki w powojennej rzeczywistości egzystowały obok siebie różne grupy mieszkańców. Obok ludności rodzimej, obecnej na tym terenie od dawna, gdy region ten przynależał do państwa niemieckiego, pojawili się w 1945 r. mieszkańcy Polski, w tym kresowianie pochodzący z wschodnich województw II RP. Ocena powojennej sytuacji na Śląsku była przez te grupy odmienna, a determinowana poglądami politycznymi, sympatiami państwowymi i poczuciem narodowym. Aparat władzy skupiony w strukturach terenowych

¹ Dr Adriana Dawid – adiunkt w Katedrze Historii Śląska w Instytucie Historii Uniwersytetu Opolskiego.

PZPR i radach narodowych obserwował u rodzimych mieszkańców województwa opolskiego wyraźne ciążenie ku niemieckości. Dla zniwelowania tego problemu władze podjęły działania skierowane do pokolenia przedwojennego – osób dojrzałych, które wyrosły w niemieckiej rzeczywistości państwowej (Madajczyk 2001; Romanow 1999; Osękowski 1994; Linek 2007). Mając na względzie konieczność kształtowania postaw propolskich wśród rodzimych mieszkańców regionu, szczególną uwagę poświęcono pokoleniu młodych rodzimych Ślązaków. Zakładano, że młodzież oraz dzieci łatwiej i szybciej będą ulegać i przyjmować podawane im odgórnie treści. Efekt pracy z młodym pokoleniem miał też przynosić skutki długofalowe, kształtować ich postawy na przyszłe dziesięciolecia – całe ich dorosłe życie. Liczono także na to, że treści prezentowane dzieciom i młodzieży za ich pośrednictwem dotrą do starszej generacji mieszkańców regionu – ich rodziców, krewnych, sąsiadów, znajomych.

W celu ukształtowania polskich postaw narodowych wśród młodych autochtonów w województwie opolskim przyjęto szeroki wachlarz działań. Celem było przede wszystkim zlikwidowanie wszelkich symptomów niemczyzny – zabiegano o eliminację języka niemieckiego w mowie i piśmie, niwelowano ślady tradycji i kultury niemieckiej w regionie. Ważnym zadaniem było wykorzenienie u młodego pokolenia Ślązaków postaw rewizjonistycznych, tzn. przekonania o konieczności korekty granic Polski i powrotu Śląska do Niemiec. Przyjęto też szeroki program polonizacji rodzimych mieszkańców regionu, kształtowania postaw patriotycznych wobec państwa polskiego. Zadania te realizowano w odniesieniu do wszystkich – młodszych i starszych – rodzimych mieszkańców regionu. Metody działań wobec dzieci i młodzieży cechowały się jednak pewną odmiernością, większą intensywnością i specyfiką.

Rola organizacji społecznych

Władze starały się docierać do młodego pokolenia rodzimych mieszkańców Śląska poprzez organizacje młodzieżowe, takie jak np. Związek Młodzieży Polskiej, Związek Młodzieży Wiejskiej, później Związek Młodzieży Socjalistycznej czy Związek Harcerstwa Polskiego. Organizacje te, kontrolowane przez władze partyjne, statutowo miały kształtować u swych członków postawy patriotyczne. Na spotkaniach, zbiórkach, akademiach i uroczystościach młodzież poznawała polskie tradycje i kulturę. W czasie tych imprez prezentowano wybrane elementy z historii Polski i Śląska, tak by uzasadnić przyłączenie regionu do państwa polskiego. Starano się kształtować w młodzieży poczucie dumy z przynależności do narodu polskiego. Chodziło o jak najszersze spopularyzowanie tych organizacji wśród młodzieży rodzimego pochodzenia. Dla zwiększenia naboru członków, na stanowiskach przewodniczących grup i oddziałów związkowych stawiano młodych Ślązaków, by tym sposobem trafić do szerszej reprezen-

tacji tego środowiska². Dbano także o atrakcyjność form pracy z młodzieżą w ramach tych organizacji – obok sztamkowych akademii i obowiązkowych zbiórek, nadawano części spotkań wymiar mniej oficjalny. Organizowano, chętnie przyjmowane przez młodzież, zjazdy, obozy czy zloty, a także imprezy rozrywkowe. Reakcje młodych autochtonów na próby wciągnięcia ich w działalność związkową nie zawsze były skuteczne. Część z nich wprost odmawiała akcesu, tłumacząc, że nie są Polakami, więc nie mogą przynależeć do organizacji z definicji skupiającej Polaków. Obiekcje te formułowano przede wszystkim wobec Związku Młodzieży Polskiej i Powszechnej Organizacji „Służba Polsce”³.

Okolicznościami sprzyjającymi subtelnemu upolitycznianiu młodzieży były zorganizowane wyjazdy wakacyjne, głównie kolonijne. W 1953 r. Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej (PWRN) zobowiązało Wydział Oświaty do „dopilnowania uświadamiania przebywających na kolonii dzieci i młodzieży w kierunku politycznym w nawiązaniu do tradycji i historycznych wydarzeń z zakresu walk wyzwoleniczych Opolszczyzny”⁴. Kierowników kolonii, obozów i półkolonii zaopatrywano w materiały pomocne w prowadzeniu działań propagandowo-wychowawczych: broszury dotyczące przeszłości Śląska, śpiewniki z ludowymi piosenkami opolskimi. W oderwaniu od wpływów rodziny, w atmosferze wakacyjnego relaksu, w atrakcyjnym otoczeniu, młodzież była poddawana edukacji patriotycznej – zwiedzając turystyczne i historyczne miejsca, poznawała przeszłość narodu polskiego. W czasie kolonii organizowano dla młodzieży także spotkania z działaczami ruchu robotniczego, weteranami powstań śląskich, kombatanami II wojny światowej, itp.⁵. Udział opolskiej młodzieży w letnich wyjazdach pozostawał jednak na relatywnie niskim poziomie – rodzice niechętnie zgadzali się na letnie wyjazdy swych dzieci⁶.

Ośrodkami mającymi na celu m.in. polonizację rodzimych mieszkańców regionu były świetlice, które organizowano przede wszystkim na wsiach lub przy zakładach pracy. W placówkach tych urządzano kółka czytelnicze, w których promowano polską literaturę. Przy świetlicach tworzone zespoły artystyczne (śpiewacze, taneczne, orkiestry), dla których organizowano przeglądy, festiwale

2 Archiwum Państwowe w Opolu (dalej: APO), Komitet Wojewódzki Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (dalej: KW PZPR) w Opolu, sygn. 251, k. 2, Protokół nr 39/51 z posiedzenia Egzekutywy KW PZPR w Opolu z 7 IX 1951.

3 APO, KW PZPR w Opolu, sygn. 272, Sprawozdanie Komedy Wojewódzkiej Powszechnej Organizacji „Służba Polsce” o pracy polityczno-wychowawczej z młodzieżą w Hufcach „SP” z 5 VIII 1953, bp.

4 APO, Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej (dalej: PWRN) w Opolu, sygn. 411, k. 114, Protokół nr 31/53 z posiedzenia PWRN w Opolu z 23 VII 1953.

5 APO, KW PZPR w Opolu, sygn. 262 k.124–135, Protokół nr 32/52 z posiedzenia Egzekutywy KW PZPR w Opolu z 8 VIII 1952.

6 APO, KW PZPR w Opolu, sygn. 260, k. 91, Protokół nr 21/52 z posiedzenia Egzekutywy KW PZPR w Opolu z 2 VI 1952.

i konkursy. Oficjalnie wysoko oceniano skuteczność prac świetlic. Przekonywano np. że dzięki śpiewom pieśni regionalnych i popularyzowaniu czytelnictwa literatury współczesnej młodzież rodzimego pochodzenia staje się coraz bardziej związana z Polską i chętniej posługuje się na co dzień literackim językiem polskim, który wypiera niemieczyznę⁷. Obok świetlic, czytelnictwo polskich książek i gazet promowano m.in. poprzez obchody Dni Oświaty, Książki i Prasy, aktywizację bibliotek oraz spotkania z literatami. W 1953 r. zdecydowano o powołaniu w Opolu samodzielnego Oddziału Związku Literatów Polskich, wokół którego miała się skupić uzdolniona literacko młodzież, przede wszystkim miejscowego pochodzenia⁸.

Do kształtowania polskiej tożsamości wśród dzieci i młodzieży włączono także szereg organizacji i towarzystw. W 1965 r. Związek Bojowników o Wolność i Demokrację (ZBoWiD) powołał Okręgową Komisję Współpracy z Młodzieżą. Na jej czele stał jeden z pracowników naukowych opolskiej Wyższej Szkoły Pedagogicznej, Andrzej Zięba. Lokalne oddziały ZBoWiD, np. z Kozła, przygotowywały materiały dydaktyczne, które miały merytorycznie wzbogacić lekcje wychowania obywatelskiego. Młodzież angażowano do zbierania funduszy na sztandary dla oddziałów ZBoWiD. Organizowano spotkania uczniów z kombatantami i członkami związku. Młodzież zachęcano do przejmowania patronatu i opieki nad miejscami walk i męczeństwa oraz cmentarzami wojskowymi. Przy okazji rocznic i uroczystości państwowych młodzież odwiedzała kombatantów i członków ZBoWiD w zakładach pracy bądź domach prywatnych⁹. Wychowanie patriotyczne było też tematem narady prezesów stowarzyszeń regionalnych w 1968 r. Podczas dyskusji, w których głos zabierali m.in. przedstawiciele Towarzystwa Miłośników Ziemi Nyskiej, Towarzystwa Miłośników Ziemi Kluczborskiej, Towarzystwa Przyjaciół Opola zwracano uwagę „na potrzebę wychowania młodzieży i dorosłych obywateli w duchu głębokiego patriotyzmu polskiego i proletariackiego internacjonalizmu. Walki z obcą, wrogą ideologią i propagandą, głównie zachodnioniemiecką”. Jak podkreślano, „szczególna rola w tej walce przypada stowarzyszeniom regionalnym, które powinny mobilizować swych członków i pozostałe społeczeństwo do pełnej realizacji zadań gospodarczych i politycznych stojących przed partią i władzą ludową”¹⁰. Do kształtowania postaw patriotycznych powołana była też Liga Przyjaciół Żołnierza, która promowała ducha wojskowego, dyskutowała problem obronności kraju, nawiązywała do wybranych

7 APO, KW PZPR w Opolu, sygn. 275, k. 214, Sprawozdanie Komitetu Powiatowego PZPR w Oleśnie z działalności upowszechniania kultury na terenie powiatu [listopad 1953].

8 APO, PWRN w Opolu, sygn. 415, k. 98, Sprawozdanie z działalności Wydziału Kultury PWRN w Opolu [na posiedzenie PWRN w Opolu z 2 X 1953].

9 APO, KW PZPR w Opolu, sygn. 356, k. 57, Protokół nr 16 z obrad Egzekutywy KW PZPR w Opolu z 15 VII 1970; APO, PWRN Opole, sygn. 5100, k. 40–41, Referat sprawozdawczo-programowy na plenum Zarządu Okręgu ZBoWiD w Opolu z 8 X 1965.

10 APO, PWRN Opole, sygn. 5094, k. 14, Notatka z 18 XII 1968 z zebrania prezesów stowarzyszeń naukowych, regionalnych i kulturalnooświatowych w Opolu.

sukcesów oręża polskiego. W ramach współpracy z młodzieżą liga organizowała uroczystości, odczyty, spotkania¹¹.

Najbardziej aktywnie – z racji zadań statutowych – w działania na rzecz kształtowania polskich postaw narodowych mieszkańców regionu zaangażowane było Towarzystwo Rozwoju Ziem Zachodnich (TRZZ) (Dawid 2011; Hawranek 1973; Strauchold 2003). Przy Zarządzie Wojewódzkim TRZZ w Opolu działała komisja młodzieżowa, której przewodniczył Franciszek Marek. Opolski oddział towarzystwa wiele uwagi poświęcał edukacji regionalnej – pod jego auspicjami przygotowano m.in. wkładkę regionalną do podręczników historii, organizowano szkolenia dla nauczycieli i opracowywano pomoce dydaktyczne do zajęć z historii regionalnej. Organizowano konferencje poświęcone problemowi ziem zachodnich i północnych w nauczaniu i wychowywaniu młodzieży. Przygotowywano prelekcje i odczyty dla uczniów nt. ziem zachodnich, NRD, rewizjonizmu. Dla młodzieży urządzano odczyty i wykłady o tematyce antyniemieckiej (np. *Istota rewizjonizmu zachodnioniemieckiego, Rola ziomkostw w NRF w stosunku do naszych Ziem Zachodnich*), podobna problematyka dominowała również na współorganizowanych przez TRZZ obchodach Dnia Nauczyciela¹². Także media miały swój udział w kształtowaniu tożsamości narodowej młodzieży śląskiej. Służyły temu m.in. kierowane do uczniów konkursy tematycznie eksponujące polskość Śląska oraz artykuły i audycje prezentujące wzorcowe postawy młodych patriotów lub niedolę dziewcząt i chłopców, którzy ulegli wpływowi zachodnioniemieckiej propagandy rewizjonistycznej.

Wobec problemu emigracji

Zjawisko emigracji rodzimych mieszkańców Śląska do obu państw niemieckich stanowiło jeden z ważniejszych problemów regionu, któremu starano się przeciwdziałać również m.in. za pośrednictwem młodzieży. Dla zahamowania nastrojów wyjazdowych do uczniów kierowano szeroko zakrojoną kampanię propagandową, w której podkreślano sukcesy polskiej polityki i gospodarki, odwoływano się do patriotyzmu względem kraju oraz przywiązania do regionu. Równocześnie przypominano i eksponowano historyczne konflikty pomiędzy Polską a Niemcami i stale dyskredytowano Niemcy Zachodnie. W szkołach prowadzono

11 APO, KW PZPR w Opolu, sygn. 11, VII Wojewódzka Konferencja Sprawozdawczo-wyborcza PZPR, Opole 13–14 II 1960. Sprawozdanie KW PZPR w Opolu za okres od 1956 do 1960 r., bp.

12 Archiwum Akt Nowych w Warszawie (dalej: AAN), Rada Naczelna Towarzystwa Rozwoju Ziem Zachodnich (dalej: RN TRZZ) w Warszawie, sygn. 404, Konferencja poświęcona problemowi ziem zachodnich i północnych w nauczaniu i wychowywaniu młodzieży w Warszawie 17 I 1963, bp; AAN, TRZZ RN, sygn. 1007, k. 3, Pismo TRZZ oddział w Opolu do RN TRZZ w Warszawie z 16 XI 1957; AAN, TRZZ RN, sygn. 1015, Program i metody pracy w zakresie wiedzy o ziemiach zachodnich i północnych na terenie szkoły i w pracy nauczycielskiej 1960, 1961, bp. Zob. też: Opolska kronika TRZZ, *Kalendarz Opolski* 1968, s. 352, 359; Opolska kronika TRZZ, *Kalendarz Opolski* 1971, s. 342.

kampanię antyemigracyjną, wskazywano niewłaściwość i zgubne skutki opuszczenia Polski, kreowano negatywny wizerunek RFN, potęgowano obawy przed emigracją. Z placówek oświatowych zwalniano kadrę oraz uczniów, którzy uzyskali zgodę na wyjazd. Wskazując młodzieży, że ich przeszłość i przyszłość wiąże się z polskim Śląskiem, od lat 50. wprowadzano do edukacji wcześniej raczej nieobecne treści regionalne, prezentujące śląski folklor i kulturę. Silny akcent położono także na edukację regionalną w historii. W ramach tego przedmiotu szczególnie akcentowano wątki polskiego ruchu narodowego oraz represje władz niemieckich wobec mieszkańców Śląska w okresie nazistowskim, a także działania germanizacyjne władz niemieckich na Śląsku od XIX w.¹³.

Zadania szkoły

Z szerokiej gamy instytucji zaangażowanych w kształtowanie postaw obywatelskich i patriotycznych młodego pokolenia najistotniejszą rolę odgrywała szkoła – placówki oświatowe wszystkich szczebli. Uczniowie byli obejmowani intensywnymi akcjami propagandowo-wychowawczymi, a równocześnie pewnymi ograniczeniami, np. nie prowadzono nauki języka niemieckiego, a także hamowano kontakty czy wymianę uczniów ze szkołami niemieckimi. Mimo tych szeroko zakrojonych działań wysiłki nauczycieli dla podkreślenia w edukacji polskich tradycji na Śląsku władze w 1960 r. oceniały jako niedostateczne: „Za słabo w szkołach są podkreślane i uwypuklane problemy polskości tych ziem i z drugiej strony za słabo są wykorzystane rany społeczne i narodowe, jakie to dała germanizacja na tych ziemiach. Problem Opolszczyzny, jej przeszłości i teraźniejszości w szkołach winien znaleźć więcej miejsca. Myślowe i uczuciowe związanie młodzieży pochodzenia miejscowego z ojczystym krajem, jego społecznością, a ojczystą kulturą i postępowymi tradycjami jest zadaniem szkoły”¹⁴.

Nauczyciele otrzymywali wytyczne odnośnie krzewienia wśród młodych autochtonów akceptacji linii działania władz, ustroju, a przede wszystkim krzewienia patriotyzmu względem Polski. Program wychowania patriotycznego i metody pracy z uczniami miejscowego pochodzenia przygotowywały od początku lat 50. opolskie ośrodki doskonalenia kadr oświatowych i Zakład Kształcenia Nauczycieli (Dawid 2014). Działania te miały być realizowane przede wszystkim podczas lekcji z wybranych przedmiotów. Niezwykle istotne dla wzbudzania akceptacji i sympatii dla polskości były lekcje wychowawcze, a później także wychowania obywatelskiego. Realizacja programu tych przedmiotów była monitorowana przez władze partyjne.

13 APO, KW PZPR w Opolu, sygn. 544, k. 33, Protokół z posiedzenia Sekretariatu KW PZPR w Opolu z 14 II 1972.

14 APO, Komitet Miejski PZPR w Opolu, sygn. 40/V/1, k. 6, Informacja o ideowym wychowaniu młodzieży w szkołach miasta Opoła [1960].

W myśl wytycznych z 1952 r. do pracy z uczniami rodzimego pochodzenia wychowanie patriotyczne miało być realizowane w czasie lekcji oraz na zajęciach dodatkowych. Temu zagadnieniu miały być także poświęcone wspólne zebrania rad pedagogicznych, młodzieży i komitetów rodzicielskich. W pracy pozalekcyjnej zalecano prowadzenie pogadanek, odczytów, wieczornic. Na kółku przedmiotowym z języka polskiego proponowano tematy: *Pierwsze słowa i zdania polskie zapisane na Śląsku*, *Rozwój drukarstwa na Śląsku*, *Związki kulturalne Śląska z Polską*. Młodzież zachęcano też do zbierania i upowszechniania miejscowych legend, baśni i pieśni. Na historii uczniowie mieli analizować dzieje śląskich Piastów, bunt i powstania chłopskie na Śląsku w XVIII i XIX w., poznawać sylwetki działaczy polskich oraz opinie i wrażenia historyków polskich z pobytu na Śląsku. W ramach nauki o konstytucji przewidziano omówienie z uczniami miejscowego pochodzenia osiągnięć gospodarczych i politycznych Śląska po II wojnie światowej, prezentacje wielkich ośrodków przemysłowych w województwie opolskim i osiągnięcia realizacji planu 6-letniego na Śląsku. Lekcje geografii planowano wzbogacić o następujące dodatkowe tematy: *Znaczenie surowców Śląska dla gospodarki Polski*, *Paczków – opis krajoznawczy*, *Opole centrum życia społeczno-gospodarczego Opolszczyzny*. Także na lekcjach rysunków i prac ręcznych należało podnosić zagadnienia wychowania patriotycznego, np. omawiać pozycję i rangę Śląska dla Polski, poznawać śląskie stroje regionalne i zdobnictwo. Pogadanki polityczno-wychowawcze miały się odbywać przed każdymi zajęciami z wychowania fizycznego. W ramach tego przedmiotu zalecano także prowadzenie rywalizacji w zdobywaniu odznak BSPO (*Bądź Sprawny do Pracy i Obrony*).

Ponadto, uczniowie mieli być zaznajamiani z książkami poświęconymi dziejom ruchu polskiego i robotniczego na Śląsku. Wśród zalecanych tytułów znajdowały się m.in.: *Dziecię starego miasta* Józefa Ignacego Kraszewskiego, *Wierna rzeka* i *Sułkowski* Stefana Żeromskiego, *Miasto niepokonane* Kazimierza Brandysa. Jako książki potępiające zdradę narodową rekomendowano: *Popiół i diament* Jerzego Andrzejewskiego, *Echa leśne* Stefana Żeromskiego, *Brühl* Kraszewskiego. Z literatury niemieckiej, którą uznawano za postępową, polecano powieść Anny Seghers *Towarzysze* i Hansa Fallady'ego *Każdy umiera w samotności*. Dla wyeksponowania problemu polskości Śląska za najtrafniejsze uznano: Igora Newerly'ego *Archipelag ludów odzyskanych* i Gustawa Morcinka *Pokład Joanny*. Publikacje te miano promować poprzez wystawy, recenzje, opisy w gablotach, gazetkach ściennych, kącikach bibliotecznych. Zachęcano do urządzania wieczornic tematycznych, dyskusji nad książkami oraz przygotowywania dla uczniów rebusów, szarad i konkursów opartych na promowanych publikacjach. Każda szkoła miała organizować dla swych wychowanków wycieczki do muzeów i miejsc historycznych – proponowano wyjazdy do Paczkowa, Raciborza, Brzegu, Opola, Wrocławia. W szkołach zalecano tworzenie kół miłośników danych miast. Kadra pedagogiczna miała troszczyć się o utrzymywanie kontaktów uczniów z terenów autochtonicznych z przedstawicielami Ludowego Wojska Polskiego, działaczami polskimi i członkami

przedwojennych partii komunistycznych oraz kreować przyjazny stosunek uczniów do ZSRR i hasła walki o pokój.

Jako istotne narzędzie w wychowaniu patriotycznym młodzieży rodzimego pochodzenia uznawano prace społeczne. Uczniowie mieli uczyć się szacunku dla pracy i wspólnej, społecznej własności. Zachęcano ich do zakładania i utrzymywania zieleńców, klombów, pielęgnowania mogił żołnierskich, sadzenia drzew, budowy bądź remontowania obiektów sportowych, pomocy naukowych, dekorowania siedzib Komitetów Frontu Narodu czy lokali wyborczych. Młodzieży należało przedstawiać rolę poszczególnych zawodów dla całokształtu gospodarki narodowej i ich osiągnięcia. U uczniów szkół zawodowych za konieczne uznawano zachęcanie do racjonalizatorstwa oraz wyrabianie dyscypliny pracy, obowiązkowości, punktualności, troski o wyposażenie zakładów, oszczędności surowców¹⁵.

Program edukacji młodzieży województwa opolskiego został w połowie lat 50. wzbogacony o treści regionalne, które miały wiązać młodzież z miejscem pochodzenia, a także uzasadniać przynależność Śląska do Polski. Uczniom prezentowano wybrane elementy przeszłości Śląska, szczególnie te związane z ruchem lewicowym i polskim. W 1955 r. powołano zespół, który miał opracować dla nauczycieli w województwie opolskim wytyczne do nauczania języka polskiego, historii, geografii, nauki o konstytucji i śpiewu w klasach V–XI oraz w liceach pedagogicznych, tak by wzbogacać je o wybrane treści regionalne. W myśl ustalonych dyrektyw, lekcje języka polskiego miały być wzbogacone o analizę utworów Marka z Jemielnicy, Jakuba Kani, biografie powstańców oraz działaczy śląskich. Na zajęciach tych miano także eksponować pobyt Jana Kasprowicza w Opolu. „W celu pogłębienia i umocnienia wychowania patriotycznego i dumy narodowej młodzieży, zwłaszcza pochodzenia miejscowego” o tematykę regionalną wzbogacono przede wszystkim lekcje historii. W myśl szczegółowych wytycznych uczniowie w klasie V mieli poznawać efekty wykopalisk archeologicznych w Opolu, Czarnowasach i Izbicku. W klasie VI analizowano dzieje Śląska w okresie piastowskim – z zaznaczeniem, że to na Śląsku rodziły się tendencje zjednoczeniowe Polski. W następnym roku należało w pracy z uczniami omawiać rozwój ruchu robotniczego na Śląsku, okoliczności strajków z lat 1904–1905. W pracy z młodzieżą licealną nauczyciele mieli stale podkreślać związki Śląska z macierzą w czasach piastowskich i jagiellońskich oraz rozwój myśli lewicowej i narodowo-polskiej w XIX i XX w., szczególnie przebieg powstań śląskich. „Zdając sobie sprawę z tego, że w realizacji wychowania patriotycznego dzieci, taniec ludowy odgrywa bardzo ważną rolę” stworzono zbiór utworów muzycznych na lekcje śpiewu. Z czterech zalecanych śpiewników, do obowiązkowego repertuaru wybrano m.in. pieśni: *Piękne miasto jest Opole*, *Trzy rzeczki opolskie*, *Niedaleko Pasieki*, *Jużem zasiał i zaoarał*, *Bez ta Oleska wieś*, *Raciborski mostek*, *Poszła*

15 AAN, RN TRZZ, sygn. 1017, Wytyczne do pracy wśród młodzieży pochodzenia miejscowego [1952 r.].

Karolinka, Opole, Opole, W Raciborzu na ryneczku, Za Odrą, za Nysą, W Jemielnicy sądny dzień, Od Opola dysc idzie, W Czarnowasach koło dworca, Niedaleko Olesna. Opracowane dla wszystkich przedmiotów materiały wzbogacono o wskazówki bibliograficzne i rozkolportowano do bibliotek.

Kształtowaniu postaw młodzieży autochtonicznej służyły także akademie, obchody rocznicowe, poranki, wieczornice, inscenizacje, występy śpiewacze i taneczne, dekoracje i gazetki ścienne, wystawy oraz konkursy urządzone m.in. z okazji rocznic wybuchu lub zakończenia II wojny światowej, powstań śląskich czy przyłączenia Śląska do Polski. Okazją do wyeksponowania treści patriotycznych i elementów antyniemieckich były także m.in. obchody rocznicy rewolucji październikowej, święta Ludowego Wojska Polskiego czy udział w święcie 1 Maja. Przykładowo z okazji 40. rocznicy powstań śląskich kuratorium wspólnie z opolską rozgłośnią radiową urządziło dla uczniów konkurs wiedzy o regionie. Piętnastolecie obecności Śląska w państwowości polskiej młodzież świętowała poprzez udział w międzyszkolnym konkursie wiedzy o regionie oraz w rywalizacji uczniowskich zespołów recytatorskich, muzycznych i tanecznych. Za skuteczną i atrakcyjną formę promowania i przybliżania młodzieży przeszłości oraz walorów Polski uznawano wycieczki i wyjazdy do takich miejscowości, jak np. Kraków, Nowa Huta, Warszawa, Zakopane. Podczas obchodów milenijnych, w latach 60., organizowano tzw. wycieczki szlakiem 1000-lecia państwa polskiego, zaś w szkołach tworzone kroniki miejscowości. Od 1970 r. zaczęto w szkołach urządzić tzw. izby pamięci, w których gromadzono ślady przeszłości regionu. Walor poznawczy tych przedsięwzięć, zważywszy, że ograniczono się głównie do wątków polpolskich i antyniemieckich był niewielki.

W lutym 1960 r. PWRN w Opolu zatwierdziło plan pracy z uczniami rodzimego pochodzenia – oficjalnie miał służyć walce z faszyzmem i rewizjonizmem niemieckim. Przyjęta strategia zakładała kontynuację wcześniejszych działań: krzewienie polskości wśród młodzieży autochtonicznej poprzez angażowanie jej w obchody rocznicowe, akademie, odsłanianie tablic, zaznajamianie z historią ruchu polskiego na Śląsku i zdobycami PRL oraz rozbudowanie programu nauczania o treści regionalne, a także organizowanie wycieczek do ważnych miejsc w Polsce. Nowy plan zakładał także m.in. penetrację środowiska, z którego wywodzą się uczniowie, współpracę z Urzędem Spraw Wewnętrznych przy ustalaniu brzmienia i pisowni nazwisk i imion uczniów, angażowanie młodzieży w akcję zbiórki na Społeczny Fundusz Budowy Szkół, rozbudowę struktur PZPR w szkołach, przeprowadzenie akcji uświadamiającej zagrożenie ze strony kół rewizjonistycznych i neofaszystowskich z RFN. W planie tym zawarto także postulaty stworzenia przez TRZZ czasopisma dla dzieci i młodzieży, eliminacji utworów niemieckojęzycznych z repertuaru młodzieżowych audycji emitowanych przez Radio Opole oraz ograniczenie wymiany sportowej i kontaktów z mieszkańcami RFN¹⁶.

16 APO, PWRN w Opolu, sygn. 3880, k. 6–10, Protokół z posiedzenia Kolegium z 20 II 1960.

Nauczyciele, którzy mieli realizować program wychowania patriotycznego z młodzieżą autochtoniczną otrzymywali w tym zakresie wytyczne i byli odpowiednio przygotowywani. Przybliżono im m.in. uchwałę Biura Politycznego KC PZPR z lipca 1950 r. w sprawie pracy wśród ludności autochtonicznej, a także ustalenia VIII Plenum Komitetu Centralnego PZPR i XIX Zjazdu Komunistycznej Partii Związku Radzieckiego – te wykładnie były omawiane podczas sierpniowych konferencji w 1953 r. Na przełomie 1959 i 1960 r. przygotowano dwutygodniowy kurs dla nauczycieli historii i geografii poświęcony współczesnym problemom Śląska, a wiosną 1960 r. opolskie kuratorium zorganizowało konferencję dla nauczycieli pt. *Dzieje walk narodowo-wyzwoleńczych w powiatach Racibórz, Strzelce Opolskie, Olesno*. Podobne szkolenia dla nauczycieli odbywały się systematycznie, m.in. z inicjatywy władz szkolnych czy TRZZ. Cele tych zabiegów jasno i jednoznacznie podsumował Łazarz Brandt z opolskiego kuratorium podkreślając, że „szkoła musi odegrać poważną rolę w procesie integracji, adaptacji i asymilacji społeczeństwa”¹⁷.

Kształtując postawy patriotyczne i budując więź młodzieży z regionem starano się także wpływać na wybory karier zawodowych absolwentów. Młodzi autochtoni chętniej wybierali szkoły zawodowe. W opinii władz preferencje te „miały charakter polityczny”, dlatego zabiegano o wstępowanie młodzieży rodzimego pochodzenia do szkół średnich by jak argumentowano „w ten sposób związać ich z polskością”¹⁸. Do aktywnego promowania polskości zachęcano także studentów opolskich uczelni wyższych. Służyć temu miały np. szkolenia, wykłady i uroczystości. Pod koniec lat 60. powstały także akademickie koła TRZZ, które prowadziły kampanię antyniemiecką i nawiązywały do polskich tradycji Śląska (Dawid 2010a; 2010b).

Działania pozaszkolne

Działania wychowawcze były prowadzone także poza szkołą, np. w bursach, czy internatach. Na początku lat 50., podczas akcji tzw. paszportyzacji, gdy mieszkańcy regionu wnioskowali o wydanie im dowodów osobistych, część rodzimych Ślązaków, w tym pełnoletnia młodzież deklarowała w formularzach spisowych obywatelstwo bądź narodowość niemiecką. (Romanow 1999; Madajczyk 2001; Osękowski 1994). Chcąc zminimalizować to zjawisko, wychowawcy, np. w internatach, gdzie wypełniano ankiety zbiorowo, dbali o to, by młodzież wpisywała obywatelstwo i narodowość

17 AAN, RN TRZZ, sygn. 1915, Łazarz Brandt Opole, Zakres, metody i formy pracy programowej w dziedzinie krzewienia wiedzy o ziemiach zachodnich (o regionie) w szkolnictwie podstawowym i średnim danego województwa, mps. [1960 r.], bp.; APO, PWRN w Opolu, sygn. 412, k. 140, Protokół nr 35/53 z posiedzenia PWRN w Opolu z 20 VIII 1953; APO, PWRN w Opolu, sygn. 400, k. 285–286, Sprawozdanie z działalności Wojewódzkiego Ośrodka Doskonalenia Kadr Oświatowych w Opolu za rok 1953; APO, PWRN w Opolu, sygn. 414, k. 345, Ocena nauczycielskich konferencji sierpniowych w woj. opolskim w roku 1953.

18 APO, KW PZPR w Opolu, sygn. 250, k. 14, Protokół nr 33/51 z posiedzenia Egzekutywy KW PZPR w Opolu z 3 VIII 1951.

polską¹⁹. Władze konstatowały jednak, że młodzież po ukończeniu edukacji odrzuca wpajane jej w szkole wzorce i przyjmuje opcję niemiecką. Starano się w związku z tym utrzymać wpływ na młode pokolenie autochtonów i prowadzić w odniesieniu do niego kampanię propagandową. Na postawy młodzieży pracującej starano się wpływać poprzez organizowane dla nich w zakładach pracy pogadanki, odczyty, gazetki. Młodych – dla utrwalenia ich postaw obywatelskich – w sposób szczególnie zachęcano do pracy na rzecz regionu, włączania się w program działań gospodarczych, np. przebudowę wsi²⁰. Skupiano ich także w kołach absolwentów – władze utrzymywały, że wysiłki te mają duże znaczenie polityczne i pogłębiają więź młodych autochtonów z macierzystymi szkołami²¹. Jako ważny uznano także problem młodych mężczyzn, którzy, deklarując się jako Niemcy, odmawiali służby w Wojsku Polskim. Dla zminimalizowania tego zjawiska wskazywano konieczność podejmowania działań propagandowych, w które obok PZPR zaangażowane miały być także rady narodowe, wydziały oświaty, organizacje społeczne i młodzieżowe²². By uniknąć niepożądanych deklaracji proniemieckich członkowie komisji uzupełnień mieli się powstrzymać przed pytaniem poborowych o przedwojenną przeszłość, ewentualną przynależność do młodzieżowych organizacji nazistowskich lub posiadanie rodziny za granicą. Część poborowych, którzy nie godzili się na wstąpienie do armii polskiej ze względu na niemiecką narodowość, była nakłaniana przez członków komisji do zmiany stanowiska, kierowana do służby zastępczej, a sprawy niektórych z nich oddawano rozpatrzeniu aparatowi bezpieczeństwa (Madajczyk 2001)²³. W 1954 r. członkowie komitetu miejscowego PZPR w Opolu zwrócili uwagę na utrzymujący się wśród młodzieży miejscowej „mit Wehrmachtu”. Oczywistą kontrą dla tego zjawiska stało się przybliżanie młodym Ślązakom Ludowego Wojska Polskiego. W 1955 r. zaczęto realizować program promujący polskie wojsko. W jego ramach organizowano spotkania, odczyty i pogadanki poświęcone kwestiom polskiej armii²⁴.

19 APO, KW PZPR w Opolu, sygn. 261, k. 104, Informacja o sytuacji politycznej w liceach pedagogicznych na posiedzenie Egzekutywy KW PZPR w Opolu z 20 VI 1952.

20 APO, KW PZPR w Opolu, sygn. 266, k. 192, Protokół nr 3/53 z posiedzenia Egzekutywy KW PZPR w Opolu z 16 I 1953; APO, KW PZPR w Opolu, sygn. 275, Protokół nr 52/53 z posiedzenia Egzekutywy KW PZPR w Opolu z 11 XII 1953, bp.

21 APO, PWRN w Opolu, sygn. 422, k. 128, Analiza pracy Wydziału Oświaty za rok 1953 [na posiedzenie PWRN w Opolu z 14 I 1954].

22 APO, KW PZPR w Opolu, sygn. 284, k. 168, Protokół nr 44/54 z posiedzenia Egzekutywy KW PZPR w Opolu z 19 XI 1954.

23 APO, KW PZPR w Opolu, sygn. 281, k. 56, Protokół nr 26/54 z posiedzenia Egzekutywy KW PZPR w Opolu z 9 VII 1954; APO, KW PZPR w Opolu, sygn. 291, k. 63, Protokół nr 23/55 z posiedzenia Egzekutywy KW PZPR w Opolu z 24 VI 1955; APO, PWRN w Opolu, sygn. 430, k. 81, Ocena z przeprowadzonej II rejestracji mężczyzn rocznika 1935 na terenie województwa opolskiego [na posiedzenie PWRN w Opolu z 10 VI 1954].

24 APO, Komitet Miejski PZPR w Opolu, sygn. 50/IV/20, Protokół nr 21 z posiedzenia Egzekutywy Komitetu Miejskiego PZPR w Opolu z 9 XII 1954. Ocena pracy partyjnej wśród młodzieży, bp.; APO, Komitet Miejski PZPR w Opolu, sygn. 50/IV/21, Ramowy plan pracy w sprawie umocnienia pracy organizacji ZMP i dyskusji w sprawie wychowania młodzieży [styczeń 1955], bp.; APO,

Nad kształtowaniem postaw patriotycznych młodzieży rodzimego pochodzenia, obok szkoły oraz instytucji oświatowych, kulturalnych i szeregu związków i towarzystw, czuwać miał aparat PZPR. Zwiększenie skuteczności akcji wychowawczych wśród młodych autochtonów spodziewano się uzyskać dzięki rozbudowie terenowych struktur partii, szczególnie Podstawowych Organizacji Partyjnych przy zakładach pracy, szkołach, placówkach kulturalnych i oświatowych. Skuteczność tych działań, mających na celu kształtowanie polskich postaw narodowych wśród młodzieży rodzimego pochodzenia, szczególnie w latach 50. nie była wysoka. Uczniowie deklarowali się jako Niemcy, chętnie używali języka niemieckiego, a polskość odbierali jako coś obcego i narzucanego. Mieli swoje, oparte na własnych doświadczeniach lub poparte opiniami najbliższego otoczenia zdanie na temat kwestii politycznych czy regionalnych. Inaczej oceniali skutki włączenia Śląska do Polski. Zdecydowanie mniej krytycznie osądzali RFN, odrzucali hasła antyniemieckie. Inaczej interpretowali i konstatowali politykę wynaradawiania, podważali wygłaszane przez nauczycieli opinie o polskości Śląska, obstając, że to tereny niemieckie lub wskazując jako wrogów nie państwa zachodnie a ZSRR. Młodzi Ślązacy niechętnie zgłaszali akces do proponowanych im przez nauczycieli organizacji. Po zakończeniu edukacji i wydostaniu się spod wpływów nauczycieli odrzucali wpajane im hasła polskości i przyjmowali postawy proniemieckie²⁵. Skala tego problemu stopniowo malała. Pozostała jednak grupa młodzieży, która wyraźnie deklarowała swoje sympatie niemieckie.

Efekty działań

Wiele z działań podejmowanych w kierunku kształtowania postaw patriotycznych młodzieży przynosiło wymierne i wartościowe korzyści. Młodzi ludzie byli aktywizowani, zachęceni do prac społecznych, kształtowano ich postawy obywatelskie, wiązano ich z regionem. Przy okazji tych działań promowano region, popularyzowano wiedzę o nim, starano się wzbudzić zainteresowanie jego historią i teraźniejszością. Prowadzone akcje posiadały też walory edukacyjne – dawały uczniom określony zasób wiedzy. Ze względu na realizację zadań specjalnie kierowanych do młodzieży autochtonicznej nakłady na jej edukację w województwie opolskim były szczególnie i wysokie – dbano o odpowiedni dobór kadry nauczycielskiej, upominano się o parytety dla uczniów rodzimego pochodzenia przy naborze do szkół średnich czy na studia wyższe, fundowano autochtonom stypendia, zapewniano lepsze wyposażenie placówek szkolnych na terenach autochtonicznych, itp. (Dawid 2014).

KW PZPR w Opolu, sygn. 285, k. 158, Protokół nr 49/54 z posiedzenia Egzekutywy KW PZPR w Opolu z 30 XII 1954.

25 APO, KW PZPR w Opolu, sygn. 82, k. 214, Protokół z Plenum KW PZPR w Opolu z 17 XI 1959; APO, KW PZPR w Opolu, sygn. 83, k. 52, Protokół z posiedzenia Plenum KW PZPR w Opolu z 30 III 1960; APO, KW PZPR w Opolu, sygn. 294, k. 32–33, Protokół nr 38/55 z posiedzenia Egzekutywy KW PZPR w Opolu z 7 X 1955; APO, KW PZPR w Opolu, sygn. 284, k. 154, Protokół nr 44/54 z posiedzenia Egzekutywy KW PZPR w Opolu z 19 XI 1954.

Podjęmowane w odniesieniu do młodzieży rodzimego pochodzenia działania nie były jednak wolne od negatywnych czy szkodliwych skutków. Działania prowadzone były bezkompromisowo – osoby kwestionujące narzucane im wzorce zachowań były dyskryminowane i piętnowane. Ignorowano indywidualne preferencje, tłumiono realne poczucie narodowe poszczególnych uczniów. Prezentowana im wiedza była wybiórcza i niepełna – obejmowała jedynie skrawki wiedzy o przeszłości regionu, a w wielu aspektach była zakłamywana. Wielokrotnie młodzież konfrontowała treści i wartości narzucane przez szkołę i oficjalne organizacje z wartościami i przekazami rodziny czy najbliższego otoczenia, które nierzadko stały w sprzeczności. Nie wszystkie formy i treści wykorzystywane do promowania polskich postaw narodowych były dla młodego pokolenia atrakcyjne – wielokrotnie akademie okazywały się zbyt patetyczne, imprezy poważne, a odczyty nudne. Wszystkie te czynniki przekładały się na, wielokrotnie podkreślaną przez władze, niską skuteczność prowadzonych akcji wychowawczych.

Literatura:

Dawid, A. (2014). Edukacja młodzieży autochtonicznej na Śląsku Opolskim w latach 1945–1970. Komentarze i postulaty władz. W: M. Białokur, J. Raźniewska (red.), *Od KEN do MEN. Edukacja młodzieży jest jedynym dla państwa ciągłym uszczęśliwianiem warunkiem*. Opole-Bielsko-Biała: Wydawnictwo Cum Laude.

Dawid, A. (2011). Propaganda antyniemiecka w działalności Zarządu Wojewódzkiego Towarzystwa Rozwoju Ziem Zachodnich w Opolu (1957–1971). *Studia Śląskie*, t. 60, s. 53–72.

Dawid, A. (2010a). Studenci „w służbie antyrewizjonistycznej propagandy” część 2. *Indeks*, nr 5–6, s. 84–86.

Dawid, A. (2010b). Studenci w służbie antyrewizjonistycznej propagandy. „Silesia Superior” na opolskiej WSP (1959–1964). *Indeks*, nr 3–4, s. 97–99.

Hawranek, F. (red.). (1973). *Działalność TRZZ w latach 1957–1970*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Linek, B. (2007). „Rewizjonizm niemiecki” – skala, charakter i polityka władz bezpieczeństwa. W: A. Dziurok, B. Linek, K. Tarka (red.), *Stalinizm i rok 1956 na Górnym Śląsku*. Katowice-Opole-Kraków: Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego „Societas Vistulana”.

Madajczyk, P. (2001). *Niemcy polscy 1944–1989*. Warszawa: Oficyna Naukowa.

Osekowski, C. (1994). *Spółczesność Polski Zachodniej i Północnej w latach 1945–1956. Procesy integracji i dezintegracji*. Zielona Góra: Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Zielonej Górze.

Romanow, Z. (1999). *Polityka władz polskich wobec ludności rodzimej ziem zachodnich i północnych w latach 1945–1960*. Słupsk: Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Słupsku.

Strauchold, G. (2003). *Mysł zachodnia i jej realizacja w Polsce Ludowej w latach 1945–1957*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.

The methods of shaping patriotic attitudes among the indigenous youth of the Opole Silesia in the years 1950-1970

Abstract:

Those children and youth living in the Opole Voivodeship who represented indigenous population were subjected to a special actions undertaken by authorities aimed at both strengthening pro-Polish attitudes and eradicating German sympathies. In the years 1950-1970 the youngest inhabitants of the region faced endeavours to root out their written and spoken German language, the traces of German tradition and culture were being eliminated and the revisionistic attitudes stigmatized. At the same time efforts were made to familiarize the indigenous youth with Polish language, culture and history, this process being accompanied by disseminating among them patriotic attitudes and acceptance for the new system and statehood which expanded its jurisdiction over the region. These tasks were performed predominantly in the course of the school education and during extra-curricular activities, but youth organizations cooperating with social organizations and the local party apparatus were also involved.

Keywords:

Opole Silesia, youth, indigenous people, education, national consciousness